ताप उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन

युजना जोशी
परीक्षा क्रमाङ्क : २८०७३३/२०७३
त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-२१८-३८५-२००८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली शिक्षाअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा. शि. (५४४)
पाठ्यांशको प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

२०७३/2016

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौँ

प्रतिबद्धतापत्र

प्रस्तुत शोधपत्रभित्रका सामग्रीहरु कहीँ कतैबाट साभार गरिएको छैन । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । तसर्थ यो शोधपत्र नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

युजना जोशी

२०७३/०९/०५ (शोधार्थी)

सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षाअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्र प्रणालीको नेपा. शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ तयार पारिएको प्रस्तुत ***ताप* उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन** शोधपत्र शोधार्थी युजना जोशीद्वारा मेरो निर्देशनमा रही तयार पारिएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

२०७३/०९/०६ ....

Dec. 21, 2016

डा. राजेन्द्र खनाल

(**शोधनिर्देशक**)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षाअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्र प्रणालीको नेपा. शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ शोधार्थी युजना जोशीद्वारा तयार पारिएको प्रस्तुत ***ताप* उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन** शीर्षकको शोधकार्य उक्त प्रयोजनका लागि उपयुक्त भएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

क. सं.	नाम	हस्ताक्षर
१.	प्रा. डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)	....
२	प्रा. भोजराज ढुङ्गेल (शोधविशेषज्ञ)	....
३.	डा.राजेन्द्र खनाल (शोधनिर्देशक)	....

मिति : २०७३/०९/२२

Jan. 06, 2017

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली शिक्षाअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्र प्रणालीको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत शोधपत्र तयार पारिएको हो । प्रस्तुत शोधपत्रले लैङ्गिक अध्ययनको क्षेत्रमा जिज्ञासा राख्ने सबैमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । यस शोधको प्रस्ताव लेखनदेखि अन्तिम स्वरूप दिने समयसम्म उत्साहवर्द्धक प्रेरणासहित कुशल निर्देशन गर्नुहुने आदरणीय गुरु डा. राजेन्द्र खनालप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । शोधकार्यका सन्दर्भमा आवश्यक सल्लाह प्रदान गर्नु हुने विषय समितिका प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी, विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई, प्रा.डा. रामनाथ ओझालगायत विभागका सम्पूर्ण गुरुहरुप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

त्यस्तै मानिसको जीवनमा शिक्षा नै सबैभन्दा अमूल्य धन हो भन्ने उपदेश दिँदै आफूले जीवनमा अनेकौं दुःख, कष्ट सहेर भए पनि मलाई अलिकति पनि विचलित नगराई उच्च शिक्षा प्राप्तिमा निरन्तर हौसला र आशीर्वाद प्रदान गर्नु हुने मेरा आदरणीय बुबा गोपाल जोशी र आमा कमला जोशीप्रति सदा ऋणी छु । त्यस्तै मेरो अध्ययनलाई अगाडि बढाउन सदा हौसला र सहयोग गर्नुहुने मेरा आदरणीय दाजु आयुष जोशी र दिदी अनुषा जोशी तथा आफ्ना आफन्तहरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । मेरो शोधपत्र लेखनमा निरन्तर सहयोग गर्नु हुने आत्मीय मित्रहरूलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सहयोग लिएका र साभार गरिएका विभिन्न पाठ्यसामग्री रचनाकार तथा यस शोधपत्रलाई छिटो छरितो तथा शुद्ध तथा टङ्कन गरी सहयोग पुऱ्याउने 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरका दाइ जितेन महर्जनलाई विशेष धन्यवाद प्रकट गर्दछु ।

युजना जोशी

(शोधार्थी)

शोधसार

शीर्षक	:	'*ताप* उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन'
शोधार्थी	:	युजना जोशी
शोधनिर्देशक	:	डा. राजेन्द्र खनाल
विभाग/क्याम्पस	:	नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर
शैक्षिक वर्ष	:	२०७२/२०७३
पृष्ठ सङ्ख्या	:	८० + १५
अध्याय	:	सात

शोध उद्देश्य

प्रस्तुत शोधपत्रका उद्देश्यहरु देहायबमोजिम रहेका छन् :

क) *ताप* उपन्यासमा रहेको लैङ्गिक अवस्थाको पहिचान गर्नु,

ख) *ताप* उपन्यासको लैङ्गिक चेतनाको विश्लेषण गर्नु,

ग) लैङ्गिक दृष्टिले *ताप* उपन्यासमा प्रयुक्त भाषाको मूल्याङ्कन गर्नु ।

शोध प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षा स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशका प्रयोजनको लागि तयार पारिएको हो ।

प्रस्तुत शोधको सामग्री सङ्कलन कार्यमा पुस्तकालयीय अध्ययन प्रक्रियालाई प्रयोग गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा वर्णानात्मक र विश्लेषणात्मक विधिको उपयोग गरिएको छ । यस शोधमा प्राथमिक सामग्रीको रूपमा साङ्ग्रिला बुक्सद्वारा प्रकाशित शारदा शर्माको *ताप* उपन्यासलाई लिइएको छ भने लैङ्गिक विषयसँग सम्बन्धित पाठ्यपुस्तक, शोध प्रतिवेदन, पत्रपत्रिकामा प्रकाशित लेख रचना, शोधनिर्देशकको परामर्शलाई द्वितीयक स्रोतका रूपमा लिइएको छ । सात अध्यायमा संरचित प्रस्तुत शोधपत्रको अध्याय एकमा शोधको परिचय, अध्याय दुईमा पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक प्रारुप, अध्याय तिनमा अध्ययनविधि र प्रक्रिया, अध्याय चार, पाँच र छमा शोधमा राखिएका उद्देश्यको विश्लेषण तथा अध्याय सातमा सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिताहरु प्रस्तुत गरिएको छ ।

शोधनिष्कर्ष

ताप उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययनबाट निम्नानुसार निष्कर्ष निकालिएको छ :

क) *ताप* उपन्यासलाई लैङ्गिक भूमिकाको आधारमा हेर्दा उत्पादक भूमिकामा समानता पाइए तापनि अनुत्पादक, सामाजिक, आध्यात्मिक, धार्मिक, राजनीतिक भूमिकामा महिलाको सहभागिता कम भएकाले असमानता पाइयो ।

ख) पात्रगत दृष्टिले तुलना गर्दा पुरुष र महिलामा पुरुष पात्र बढी रहेको पाइयो ।

ग) समानताका दृष्टिले हेर्दा पुरुष पात्रभन्दा महिला पात्र बढी स्वतन्त्र र आत्मनिर्भर भएको पाइयो ।

घ) उपन्यासमा अधिकांश पात्रहरू पितृसत्तात्मक मानसिकताबाट ग्रसित भएको पाइयो ।

ङ) परम्परावादी रुढीग्रस्त समाजभन्दा नितान्त बेग्लै समाजको प्रस्तुत गरी परम्परावादी दृष्टिले महिला र पुरुषका हरेक पक्षहरूलाई हेर्न नहुने विचार अघि सारिएको पाइयो ।

च) सशक्तीकरणका दृष्टिकोणबाट हेर्दा उचित तवरले महिलालाई प्रोत्साहन दिइएको पाइयो ।

छ) लैङ्गिक चेतनाको आधारमा हेर्दा पुरुष पात्रलाई भन्दा महिला पात्रलाई बढी चेतनशील बनाइए तापनि पितृसत्तात्मक सोचमा रहेका पुरुषहरूलाई पनि केही हदसम्म सचेत गराइएको पाइयो ।

ज) लैङ्गिक दृष्टिकोणबाट हेर्दा उपन्यासमा महिला र पुरुषलाई समान तवरबाट हेरिएको पाइयो ।

झ) यस उपन्यासमा अन्य उपन्यासहरूमा भन्दा महिलालाई बढी मात्रामा स्वतन्त्र निर्णय गर्न दिई त्यसबाट तापको सिर्जना भएको देखिन्छ ।

ञ) परम्परावादी मान्यता र आदर्शवादी सोचाइ नभएका व्यक्तिहरूबाट महिलामाथि हिंसा भएको पाइयो ।

ट) उपन्यासमा सरल, सहज, बोधगम्य तथा पात्र परिवेश अनुकूलको भाषाको प्रयोगका साथै अनुकरणात्मक शब्द, आगन्तुक शब्द र ठेट नेपाली शब्द प्रयोग गरेको पाइयो ।

ठ) *ताप* उपन्यासमा वर्तमान समाजमा रहेको सामाजिक, सांस्कृतिक, राजनीतिक, द्वन्द्व, अन्याय, अत्याचार, धर्म, अधर्मका झलक तथा भविष्यको जिम्मामा छाडिएका सम्भावनाहरूलाई विभिन्न तहतप्का, वर्ग र स्तरका पात्रको प्रयोग गरी छर्लङ्ग पारेको पाइन्छ ।

सङ्क्षेप र पूर्ण रूप

सङ्क्षेप रूप	पूर्ण रूप
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
वि.सं.	विक्रम सम्वत्
पृ.	पृष्ठ
नेपा.शि.	नेपाली शिक्षण
प्रा.	प्राध्यापक
डा.	डाक्टर
ने.प्र.प्र.	नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान
अ.प्र.	अप्रकाशित
क्र.सं	क्रम सङ्ख्या

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय एक

शोधपरिचय

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याकथन २

१.३ शोधको उद्देश्य ३

१.४ अध्ययनको सान्दर्भिकता र उपादेयता ३

१.५ शोधको परिसीमा ४

१.६ शोधको रूपरेखा ५

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक प्रारूप

२.१ परिचय ६

२.१.१ पुस्तक तथा पत्रपत्रिकाको पुनरावलोकन ६

२.१.२ शोधकार्यको पुनरावलोकन १०

२.२ पूर्वकार्य पुनरावलोकनको महत्त्व १७

२.३ लैङ्गिक अध्ययनको सैद्धान्तिक प्रारूप १८

२.३.१ लैङ्गिकताको परिचय १८

२.३.२ लिङ्ग र जेन्डरको परिचय १९

२.३.२.१ लिङ्ग २०

२.३.२.२ जेन्डर २१

२.३.३ लैङ्गिक अध्ययनको क्षेत्र २२

२.३.४ लैङ्गिकताका विशेषताहरू २३

२.३.५ लैङ्गिक अध्ययनका आधारभूत मान्यता २३

२.३.६ लैङ्गिक भूमिका २४

२.३.६.१ उत्पादक भूमिका २५

२.३.६.२ पुनरुत्पादन भूमिका २५

२.३.६.३ सामुदायिक भूमिका २६

२.३.७ पितृसत्ता २६

२.३.८ लैङ्गिक चेतना २७

२.३.९ लैङ्गिक समानता र समता २७
२.३.१० लैङ्गिक भेदभाव २८
२.३.११ सशक्तीकरण २८
२.३.१२ जेन्डरको भाषा २९

अध्याय तिन

अध्ययनविधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययनविधि ३२
३.२ सामग्रीका स्रोत ३२
३.२.१ प्राथमिक स्रोत ३२
३.२.२ द्वितीयक स्रोत ३२
३.३ सामग्री सङ्कलन प्रक्रिया ३३
३.४ विश्लेषण प्रक्रिया ३३

अध्याय चार

ताप उपन्यासमा रहेको लैङ्गिक अवस्था

४.१ कथानक ३५
४.२ चरित्रपरक अध्ययन ४०
४.२.१ महारानी चन्द्रिका ४०
४.२.२ प्रभाकर ४२
४.२.३ सुजाता ४३
४.२.४ मुक्ति ४४
४.२.५ गुरु कैवल्य ४५
४.३ लैङ्गिक अवस्था ४६
४.४ लैङ्गिक भूमिका ४८
४.४.१ उत्पादक भूमिका ४९
४.४.२ पुनरुत्पादक भूमिका ४९
४.४.३ सामुदायिक भूमिका ५०
४.५ लैङ्गिक समस्या ५१
४.५.१ यौनिकता ५१
४.५.२ हिंसा ५३
४.५.३ अधीनता ५५
४.५.४ विभेद ५६

अध्याय पाँच

उपन्यासमा रहेको लैङ्गिक चेतना

५.१ लैङ्गिक समानता ५८

५.२ वैचारिक परिवर्तन ६१

५.३ सशक्तीकरण ६३

अध्याय छ

उपन्यासमा प्रयुक्त लैङ्गिकताको भाषा

६.१ लिङ्गका आधारमा भाषा ६६

६.१.१ पुरुष पात्रहरूले प्रयोग गरेको भाषा ६६

६.१.२ महिला पात्रहरूले प्रयोग गरेको भाषा ६७

६.२ शैक्षिक अवस्थामा आधारमा भाषा ६८

६.२.१ शिक्षित वर्गले प्रयोग गर्ने भाषा ६८

६.२.२ अशिक्षित वर्गले प्रयोग गर्ने भाषा ६९

६.३ हिंसाजन्य भाषा ७०

६.४ चेतनशील भाषा ७१

६.५ समानताकेन्द्री भाषा ७३

अध्याय सात

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

७.१ सारांश ७६

७.२ निष्कर्ष ७७

७.३ उपयोगिता ७९

७.३.१ नीतिगत तह ७९

७.३.२ प्रयोगात्मक तह ७९

सन्दर्भसूची

व्यक्तिवृत्त

सन्दर्भसूची

अधिकारी, मुना (२०६८), 'लैङ्गिक दृष्टिकोणद्वारा माध्यमिक तहको सामाजिक अध्ययन पाठ्यपुस्तकको विश्लेषण', त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभागअन्तर्गत नेपाली शिक्षा विभाग, कीर्तिपुरमा स्नातकोत्तर प्रस्तुत शोधपत्र ।

अर्याल, अनिता (२०७२), '*अनीता* उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन', त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभागअन्तर्गत नेपाली शिक्षा विभाग कीर्तिपुरमा प्रस्तुत शोधपत्र ।

अर्याल, भोजेन्द्र (२०६८), *लैङ्गिक तथा महिलावादी अध्ययन,* काठमाडौं : ज्ञानकुन्ज प्रकाशन ।

आचार्य, बलराम (२०६१), *लैङ्गिक अध्ययन,* काठमाडौं : नेशनल बुक्स सेन्टर ।

एटम, नेत्र (२०६१), *समालोचनाको स्वरूप,* ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

खनाल, राजेन्द्र (२०६६), 'पहेँलो गुलाफ' कथामा लैङ्गिक चेतना, सम्प्रेषण - ६, काठमाडौँ : त्रि.वि नेपाली शिक्षा विभाग ।

गैरे, डालकुमारी (२०७१), '*माइतघर* उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन', त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभागअन्तर्गत नेपाली शिक्षा विभाग, कीर्तिपुरमा स्नातकोत्तर प्रस्तुत शोधपत्र ।

गौतम, कृष्ण (२०५९), *आधुनिक आलोचना : अनेक रुप अनेक पठन,* ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

चौलागाई, तीलकप्रसाद र अन्य (२०६०), *लैङ्गिक अध्ययन,* काठमाडौं : न्यू हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।

चौलागाई, तीलकप्रसाद र अन्य (२०६६), *लैङ्गिक अध्ययन,* काठमाडौं : न्यू हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।

जोशी, पद्मराज (२०६८), 'लैङ्गिक हिंसा र महिला अधिकार', सानोठिमी, भक्तपुर (वर्ष १२, अङ्क १२) ।

प्रधान, कृष्णचन्द्रसिंह (२०३७), *नेपाली उपन्यास र उपन्यासकार,* ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

पाण्डे, ज्ञानु (२०६९), *नेपाली उपन्यासमा लैङ्गिकता,* काठमाडौं : ने.प्र.प्र. कमलादी ।

पौडेल, जयन्ती (२०६८), 'माध्यमिक तहको नेपाली पाठ्य पुस्तकमा समाविष्ट कथा विधामा लैङ्गिक चेतनाको अध्ययन', त्रि.वि शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभागअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, कीर्तिपुरमा स्नातकोत्तर प्रस्तुत शोधपत्र ।

पौडेल, धनमाया देवी (२०७०), '*अनावृत्त* उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन', त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभागअन्तर्गत नेपाली शिक्षा विभाग, कीर्तिपुरमा स्नातकोत्तर प्रस्तुत शोधपत्र ।

बन्धु, चूडामणि (२०६५), *अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन,* काठमाडौँ : रत्न पुस्तक भण्डार ।

बन्धु, चूडामणि (२०७०), *अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन,* काठमाडौँ : रत्न पुस्तक भण्डार ।

बुभा, सीमोन (२०६९), *महिला,* काठमाडौं : प्रगति पुस्तक भण्डार ।

भण्डारी, निरा (२०७१), '*अनुराधा* उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन', त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभागअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, कीर्तिपुरमा स्नातकोत्तर प्रस्तुत शोधपत्र ।

भण्डारी, पारसमणि, ओझा, रामनाथ र अर्याल, डोलराज (२०७१),*भाषिक अनुसन्धान विधि,* काठमाडौँ : पिनाकल पब्लिकेसन ।

भद्रा, चन्दा र अन्य (२०६७), *लैङ्गिक अध्ययन,* काठमाडौँ : अक्सफोर्ड इन्टरनेसनल पब्लिकेसन प्रा.लि.।

महरा, यज्ञबहादुर (२०६८), 'निम्न माध्यमिक तह कक्षा ६ र सातको नेपाली पाठ्यपुस्तकको लैङ्गिक अध्ययन', त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभागअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, कीर्तिपुरमा स्नातकोत्तर प्रस्तुत शोधपत्र ।

'महिला शिक्षा' (२०५९) वर्ष ३ अंक ३, श्री ५ को सरकार, शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय, महिला शिक्षा शाखा, सानोठिमी : भक्तपुर ।

शर्मा, मोहनराज (२०५५), *समकालीन समालोचना : सिद्धान्त र प्रयोग,* काठमाडौँ : नेपाल राष्ट्रिय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

शर्मा, शारदा (२०६९), *ताप* उपन्यास, काठमाडौं : साङ्ग्रिला बुक्स ।

सिलवाल, प्रकाश (२०७२), *'शान्ति* उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन', त्रि.वि.शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभागअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, कीर्तिपुरमा स्नातकोत्तर प्रस्तुत शोधपत्र ।

श्रेष्ठ, केशवकुमार र अन्य (२०६६), *लैङ्गिक अध्ययन,* काठमाडौं : एकेडेमिक बुक सेन्टर, कीर्तिपुर ।

श्रेष्ठ, तिलमाया (२०६७), *'तिनघुम्ती* उपन्यासको लैङ्गिक अध्ययन', त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभागअन्तर्गत नेपाली भाषा विभाग, कीर्तिपुरमा स्नातकोत्तर प्रस्तुत शोधपत्र ।

श्रेष्ठ, रामप्यारी (२०६१), महिला शिक्षा, वार्षिक पत्रिका, 'सबैका लागि शिक्षा लैङ्गिक समानता', वार्षिक प्रकाशन अङ्क ३, शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय, सानोठिमी, भक्तपुर ।

व्यक्तिगत विवरण

नामथर : युजना जोशी

जन्ममिति : २०४८/०१/२०

बुवा : गोपाल जोशी

आमा : कमला जोशी

स्थायी ठेगाना : इटहरी-२, सुनसरी

नागरिकता : नेपाली

भाषा : नेपाली, हिन्दी, अङ्ग्रेजी

पेसा : अध्ययन

धर्म : हिन्दु

फोन नं. : ९८६०१५५०१४

इमेल : joshiyujana2@gmail.com

शैक्षिक योग्यता

तह	शिक्षण संस्था	उत्तीर्ण वर्ष	श्रेणी
एस.एल.सी.	श्री महेन्द्र उच्च मा.वि., इटहरी, सुनसरी	२०६२	द्वितीय
प्रवीणता प्रमाणपत्र	जनसहयोग उच्च मा.वि., इटहरी, सुनसरी	२०६५	द्वितीय
स्नातक	जनता बहुमुखी क्याम्पस, इटहरी, सुनसरी	२०६८	द्वितीय
एम.एड.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर	२०७३	